

V ČESKO-SLOVENSKEJ ČI ČESKO-SLOVENSKO-RUSKEJ REPUBLIKE? PODKARPATSKÁ RUS A VÝCHODNÉ SLOVENSKO V PRELOMOVOM ROKU 1919

PETER ŠVORC

ŠVORC, Peter. The Czecho-Slovak or Czecho-Slovak-Rusyn Republic? Subcarpathian Rus' and Eastern Slovakia in the momentous year of 1919. *Historický časopis*, 2020, 68, 4, pp. 609-634, Bratislava.

When Czechoslovakia was founded, Slovaks and Rusyns became state-forming nations with competences and ambitions they did not have in pre-1918 Hungary. Having found themselves in this position, the Rusyns, in 1919, requested a change in the name from the Czecho-Slovak Republic (CSR) to the Czecho-Slovak-Rusyn Republic which, de facto, reflected the actual situation after the Treaty of Saint-Germain was signed in September 1919, when Subcarpathian Rus' became part of the CSR. Rusyns, however, faced radical rejection and were given an explanation that Czechoslovakia had been internationally recognised as a new state and it was under that name the country was referred to in the key peace agreements, which was why any changes at that point were impossible.

In the CSR, Rusyns and Slovaks got into conflict over the contact territory (North-Eastern Slovakia) and the shared (administrative) border dividing Slovakia from autonomous Subcarpathian Rus. The conflict started in 1919 and continued throughout the entire interwar period.

Keywords: Czechoslovakia. Czech-Slovak-Rusyn Republic. Hungarian Soviet Republic. Eastern Slovakia. Subcarpathian Rus'. Administrative Border. Slovaks. Rusyns. Central Rusyn National Council. Gregory I. Zhatkovich. Anton Beskid.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.4.3>

Rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Československa nepochybne patril v dejinách dvoch národných spoločenstiev – slovenského a rusínskeho – k zlomovým udalostiam, ktoré sa ich zásadným spôsobom dotýkali. V oboch prípadoch sa v novom štáte zmenilo ich postavenie – z utláčaných slovanských národov v Uhorsku sa takpovediac „z večera do rána“ stali štátotvorné národy. V prípade Slovákov to explicitne a navonok potvrdzoval aj názov nového štátu – *Česko-Slovensko*, resp. *Československo*. Rusíni, ktorí i napriek tomu, že pri porovnaní so Slovákami výrazne zaostávali vo svojom národnom vývoji, v novej situácii po páde starého Uhorska nielenže uvažovali o rôznych formách svojej štátnosti, ale po rozhodnutí prikloniť sa k československému variantu aj žiadali, aby sa ich štátotvorná

pozícia premietla do názvu nového štátu – *Česko-slovensko-ruská republika*. Bol to nepochybné prejav ich prirodzených ambícií stať sa skutočne plnoprávnym národom mladého slovanského štátu i strednej Európy.

Obe národné spoločenstvá – slovenské a rusínske, pred rokom 1918 prechádzali zložitým obdobím, ktoré ich spájalo a v ktorom si navzájom poskytovali morálnu, ale aj politickú a niekedy i materiálnu pomoc a podporu. Osobitne sa ich vzťahy formovali na kontaktnom území, teda v Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej a Užskej župe, kde žili Slováci aj Rusíni a kde ich spolužitie nadobúdalo viacrozmerne dimenzie – hlavne rodinného, cirkevného, sociálneho, hospodárskeho, spoločenského, a tiež etnického charakteru. Tie sa postupne premietali do väzieb, ktoré v ich spolužití odrážala nadstavba – jazyk, resp. dialekt, keď rusínske spoločenstvo v oveľa väčšej miere preberalo viaceré jazykové prvky zo slovenských dialektov a len v cirkevnej sfére tento jazykový transfer prebiehal aj opačným smerom. Týkalo sa to gréckokatolíckej cirkvi, v jej prípade až tak, že označenie gréckokatolíkov ako rusnákov, bez ohľadu na ich národnosť bolo akceptované všetkými veriacimi tejto cirkvi. Jej kontext však v závere 19. storočia a v 20. storočí už nemal reálny etnický význam, už len konfesionálny, hoci v sebe zakonzervoval historicky prvotný etnický rozmer uhorských gréckokatolíkov – Rusínov. Do zániku rakúsko-uhorskej monarchie sa však do vzťahov medzi Slovákmi a Rusínmi gréckokatolíckeho vierovyznania negatívne nepremietol. Iná situácia nastala, zdánlivo paradoxne, po tom ako sa Slováci a Rusíni stali súčasťou slovanského Československa s už vyššie uvedeným prívlastkom štátotvorných národov, s priestorom a možnosťami ich slobodného národného rozvoja, ba, v prípade Rusínov, aj ich národného dokonštituovania sa. Vtedy do relatívne bezkonfliktných slovensko-rusínskych vzťahov vstúpila politika tak na jednej, ako i na druhej strane s konfrontačnými prvkami, ktoré pri oboch etnicky ešte stále nevyzretých národných spoločenstvách vyvolávala napätie, pretrvávajúce nielen v kľúčovom roku 1919, ale v celom medzivojnovom období. V roku 1919 sa odvíjala od otázky postavenia a ďalšieho vývinu Rusínov v strednej Európe.

Jar 1919 – počiatok slovensko-rusínskeho rozchodu?

Skôr, ako o štátnej samostatnosti Rusínov, prípadne o ich autonómii v Maďarsku alebo v Československu začali uvažovať domáci rusínski činitelia, niekoľko variantov mali rozpracovaných Rusíni žijúci v emigrácii – v USA. Všetky koncepcie – pochádzajúce z domácej i z emigrantskej pôdy sa počas konania Parížskej mierovej konferencie zredukovali na československú alternatívu a v jej rámci (bez pričinenia a proti vôli Rusínov) len na územie Podkarpatskej Rusi.¹ No

---

1 O rokovaniach pozri viac: FERENČUHOVÁ, Bohumila. Malý región a medzinárodná ochra-

a práve tento fakt začal znepokojovať tak Grigorija Žatkoviča, ako aj Antona Beskida, dvoch rusínskych politikov, ktorí zastupovali a reprezentovali Rusínov na Parížskej mierovej konferencii. Ich požiadavka, aby sa územie obývané Rusínmi v novom štáte nerozdelilo, bola obchádzaná a oni sami boli presviedčaní českými členmi československej mierovej delegácie Karlom Kramárom a Edvardom Benešom, že ide len o dočasné riešenie, že sa ich požiadavka bude riešiť na domácej pôde tak, aby uspokojila Rusínov. Beneš nabádal Žatkoviča, aby odcestoval do Československa a stretol sa s krajanmi, ale aj so slovenskými politikmi a informoval ich, že americkí Rusíni podporujú začlenenie Podkarpatskej Rusi do Československa. Skôr, ako to obaja rusínski delegáti tlmočili na domácej pôde, o záujme amerických Rusínov stať sa súčasťou ČSR informoval 4. marca 1919 *Slovenský východ* v článku *Rusíni a Československá republika*.²

Americkí Rusíni Grigorij Žatkovič a Julian Gardoš, ktorý bol v Paríži so Žatkovičom, sa 4. marca 1919 vybrali do Prahy, nechajúc požiadavky Rusínov „v rukách dr. Karla Kramára a dr. Edvarda Beneša“.³ Ukrajinský historik Ivan Vanat takéto konanie označil za politický naivizmus, vychádzajúci zo slepej viery v dodržanie sľubov československými politikmi.⁴ Určite je v tomto konštatovaní aj časť pravdy. Všetci traja rusínski politici však boli odkázaní spoliehať sa na prísluby oficiálnych reprezentantov česko-slovenského štátu na mierovej konferencii, pretože ani jeden z nich nemal takú pozíciu, ktorá by mu umožnila vystupovať ako oficiálnemu predstaviteľovi už bývalých uhorských Rusínov. Takú pozíciu nemali ani haličskí Rusíni, ktorých eliminovala poľská delegácia, obávajúca sa straty územia obnovovaného poľského štátu.

Na druhej strane treba povedať, že Žatkovič s Gardošom pôvodne predkladali také územné požiadavky voči Slovensku, ktoré nemali žiadne opodstatnenie, keďže vyplývali z ich neznalosti prostredia a rovnako naivného presvedčenia, že sa takéto prehnané požiadavky podarí presadiť. Nimi navrhovaná *Uhrorusínia* skutočne zaberala tretinu Slovenska, a to len na základe niekoľkých obcí v jednotlivých okresoch východoslovenských žúp, v ktorých žili Rusíni, prípadne už len gréckokatolícke obyvateľstvo, ktoré sa samo k Rusínom nehlásilo. Výsledkom takýchto požiadaviek bola nedôvera amerických Slovákov k aktivitám *Americ-*

---

na menšin: Spoločnosť národov a autonómny štatút Podkarpatskej Rusi (1919 – 1924). In ŠVORC, Peter – DANILÁK, Michal – HEPPNER, Harald (eds.). *Veľká politika a malé regióny. Malé regióny vo veľkej politike, veľká politika v malých regiónoch. Karpatský priestor v medzivojnovom období (1918 – 1939)*. Prešov; Graz: Universum, 2002, s. 134-156. ISBN 80-89046-06-1.

- 2 Rusíni a Československá republika. In *Slovenský východ*, 4. marca 1919, roč. 1, č. 47, s. 1.
- 3 ŽATKOVIČ, Grigorij I. *Otkrytie – eksposé Dr. G. J. Žatkoviča, byvšeho Gubernatora Podkarpatskoj Rusi*. Homestead, Pa, 1921, s. 9.
- 4 VANAT, Ivan. *Narysy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny. I. 1918 – 1938*. Prešov: SPN, 1979, s. 84. Registračné číslo 67-563-79.

kej národnej rady Uhro-Rusínov, ale aj nedôvera slovenských členov česko-slovenskej mierovej delegácie k prítomnosti rusínskych reprezentantov. Podľa slov samotného Žatkoviča rokovania o rusínskej otázke viedol len s českými členmi delegácie, rokovaniam so slovenskými sa vyhýbal. Takúto stratégiu v konaní amerických Rusínov vidíme aj na pôde USA v roku 1918. Ani tu nikto z vedúcich osobností rusínskej komunity neinicioval stretnutie a rokovanie s americkými Slovákami, ktorí s americkými Čechmi už od roku 1915 relatívne intenzívne hovorili a pracovali na myšlienke spoločného česko-slovenského štátu.⁵ V Paríži to ešte nebol prípad Antona Beskida, ktorý ako reprezentant Karpatoruskej národnej rady priniesol do Paríža mapu Karpatskej Rusi, zostavenú prešovskou Karpatoruskou národnou radou, rešpektujúcou etnické hranice medzi Rusínmi a Slovákami. Lemkovščina a Podkarpatská Rus, ktoré na mape tvorili jeden celok, sa vcelku ohraničili podľa etnického princípu.⁶ Beskid skĺzol k neúmerným územným požiadavkám pravdepodobne pod vplyvom amerických Rusínov, čo po návrate z Paríža do Prešova (26. marca 1919) prezrádza jeho list Augustínovi Vološinovi datovaný 5. apríla 1919. Oznamoval mu, že prešovská Karpatoruská národná rada žiada celú Šarišskú župu.⁷

Na takéto požiadavky museli Slováci zareagovať. V čase konštituovania nového štátu však nechceli otvárať problém slovensko-rusínskeho vzťahu, ktorý by mohol skomplikovať celý štátotvorný proces,⁸ ale svoju počiatočnú obavu z nepredvídaného vývoja potrebovali eliminovať. Podobne aj česká politika. Hlboké zasahovanie do územia Slovenska bolo neprípustné z viacerých príčin. Základná príčina spočívala v prevahe slovenského obyvateľstva vo všetkých východoslovenských župách. Ďalšia zas v obave, že územie obývané Rusínmi a s autonómnym štatútom sa môže v budúcnosti stať súčasťou ruského alebo ukrajinského štátu, prípadne aj Maďarska, čo bola vskutku najväčšia obava, a česko-slovenský štát by tak prišiel nielen o územie, ale aj o slovenské obyvateľstvo. To všetko však bolo potrebné poistiť ešte v Paríži, počas rokovaní mierovej konferencie, aby nejaké nepredvídané okolnosti nepriaznivo nezasiahli do utvárania česko-slovenského štátneho územia. To bolo dôvodom, prečo z Paríža vycestoval na Slovensko Štefan Osuský, aby sám na vlastné oči videl a spoznal situáciu na

5 Bližšie pozri: KUCÍK, Štefan – VACULÍK, Jaroslav. *Slovenské a české krajanské hnutie v USA (do roku 1918)*. Prešov: UNIVERSUM, 2014. ISBN 978-80-89046-78-2.

6 Pozri: ŠVORC, Peter. K otázke krajinskej hranice Podkarpatskej Rusi a Slovenska (1918 – 1923). In KÓNYA, Peter – MATLOVIČ, René (eds.). *Obyvateľstvo Karpatskej kotliny I*. Prešov: Universum, 1997, s. 225-226. ISBN 80-967753-1-6.

7 VANAT, ref. 4, s. 86.

8 List T. G. Masaryka ministromi Vavrovi Šrobárovi z 10. marca 1919. In *Nevidomi dokumenty z archivu T. G. Masaryka*. Vybral a zostavil M. Mušínska. In *Naukovýj zbirnyk Muzeju ukrajinskoj kultury u Svydnyku*. 21. Prešov 1998, s. 144. ISBN 80-967433-7-6.

východnom Slovensku. Jeho cesty sa stali podkladom pre správu na rokovanie mierovej konferencie o československo(slovensko)-rusínskej hranici.⁹

Z Paríža informoval Vavra Šrobára o rusínskych územných požiadavkách Fedor Houdek a nabádal ho k tomu, aby slovenských županov v tých župách, o ktoré majú Rusíni záujem, poveril skontaktovať sa s rusínskou americkou delegáciou a zároveň nespúšťať ich z očí, „*aby neurobili chyby a neprijemné a vážne komplikácie*“.¹⁰

Americká rusínska delegácia však najskôr pricestovala do Prahy. Dňa 10. marca 1919 sa stretla s prezidentom republiky T. G. Masarykom a odovzdala mu kópie všetkých dokumentov, vrátane požiadaviek, ktoré boli zhrnuté do 14. bodov. Z Prahy pricestovali do Bratislavy. Stretli sa s Vavrom Šrobárom, ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska. Priniesli so sebou odporúčajúci list prezidenta T. G. Masaryka, ktorý prosil Šrobára, aby Žatkovičovi a Gardošovi poskytol všestrannú pomoc a ochranu, aby sa obaja mohli dostať na svoje územie. Žatkovič odovzdal Šrobárovi dokumenty, ktoré boli predložené mierovej konferencii a proklamáciu s požiadavkami Rusínov. V nej mu okrem iného oznamoval, že k rusínskemu autonómnemu územiu bude patriť Staroľubovniansky okres v Spišskej župe, severná časť Šarišskej a Zemplínskej župy, severná a východná časť Užskej župy, celá Berehovská, Marmarošská a Ugočská župa.¹¹

Z Bratislavy odcestovali obaja delegáti do Prešova. Karpatoruskú národnú radu oboznámili so svojimi aktivitami a požiadavkami voči česko-slovenskému štátu. Získali jej súhlas a zároveň aj splnomocnenie na zjednotenie troch hlavných ruských národných rád – prešovskej, užhorodskej a chustskej, ktoré dovtedy nemali jednotný pohľad na budúcnosť Rusínmi obývaného územia. Dňa 15. marca 1919 prišli do Užhorodu, a tu začali rokovania s užhorodskou Uhroruskou národnou radou.

Zakrátko opustil Paríž aj A. Beskid, čo neskôr nielen jemu, ale aj Žatkovičovi a Gardošovi vyčítali niektorí ukrajinskí historici, že naivne nechali svoje veci v rukách česko-slovenskej delegácie. Treba však povedať, že koncom marca 1919 sa z Paríža vrátili aj zástupcovia Slovenska Jozef Škultéty, Igor Hrušovský, Marián Blaha, Viliam Černo a Helena Turcerová-Devečková, čím rovnako stratili možnosť zasahovať do slovenských záležitostí, o ktorých sa na konferencii hovorilo. Zostal len Štefan Osuský a istú dobu ešte Fedor Houdek.¹²

9 GESSAY, Ignác. *Slovensko po osvobodení*. Pittsburgh 1919, s. 45.

10 VANAT, ref. 4, s. 86.

11 Ref. 8, s. 144-145.

12 FERENČUHOVÁ, Bohumila. Veľmocenský diktát alebo vedecký problém? Rokovania o hraniciach Československa v prvej fáze mierovej konferencie v Paríži roku 1919. In ŠVORC, Peter – HARBULOVÁ, Ľubica (eds.). *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov; Bratislava; Wien: UNIVERSUM, 1999, s. 244-245. ISBN 80-

Po odchode Žatkoviča a Gardoša z Prahy písal T. G. Masaryk Šrobárovi a žiadal ho, aby urobil všetko preto, aby sa predišlo slovensko-rusínskym sporom, no sám nevedel, ako by sa mala vyriešiť slovensko-rusínska hranica – či na základe etnografického princípu, alebo na základe administratívno-historického.¹³ V jar-ných mesiacoch 1919 dostával prezident Masaryk listy, memorandá a petície od uhorských Rusínov, žiadajúcich ho, aby váhou svojej autority na mierovej konferencii presadil ich územné i politicko-administratívne požiadavky.

Ich veľké znepokojenie vyvolala informácia, že československý štát automaticky pokladá územie severovýchodného Slovenska za územie slovenské s rusínskou minoritou. Prešovská Karpatoruská národná rada mala k tomuto problému viacero rokovaní s užhorodskou ešte pred ich spojením do *Centrálnej ruskej národnej rady*. Očakávala, že spoločným tlakom na Prahu (najmä na prezidenta Masaryka) dosiahnu, aby sa tzv. Lemkovščina neoddelila od Karpatskej Rusi. V Užhorode sa v apríli 1919 uskutočnilo viacero zhromaždení, z ktorých boli do Prahy posielané telegramy so žiadosťou nedeliť rusínske územie. Dňa 25. apríla 1919 v mene Uhroruskej národnej rady v Užhorode poslal prezidentovi Masarykovi obsiahly oficiálny list Dr. Simeon Sabov (podpísaný ako predseda) a Augustín Ivanovič Vačanin (podpísaný ako tajomník), v ktorom mu vyjadrujú radosť nad rozhodnutím mierovej konferencie pripojiť „*Karpatskú Rus*“ k Československej republike, ale zároveň vyjadrujú znepokojenie nad stanovením „*slovensko-ruskej hranice*“. V mene užhorodskej ruskej národnej rady navrhovali, aby hranica začínala v tom bode Dunajca, kde prechádza do Haliče, potom smerovala na juh k Magure, odtiaľ na juhovýchod k prameňu Torysy (južne od dediny Torysa) až pod Prešov (*Prjaševo*), od Prešova po líniu na juhozápad (*Šovarské hory*/Slanské vrchy – P. Š.) ku hranici Zemplínskej stolice až k Novému mestu (*Ujhel*), odtiaľ hranicou republiky s Maďarskom, stanovenou mierovou konferenciou.¹⁴ Uviedli aj historické argumenty, prečo má takto navrhovaná hranica svoje opodstatnenie a odvolávali sa na práce Hermanna Ignaza Bidermanna¹⁵ a tvrdenie, že Slováci zo Spiša, Šariša a Zemplína majú ruský pôvod. Na druhej strane „*ruský národ, žijúci medzi Poliakmi a Slováckmi, z rôznych politických, náboženských a hospodárskych príčin hojne prijímal do svojho jazyka slovenské a poľské elementy...*“, a preto sa dnes zdá, že v uvedených stolicích žijú Slováci a nie Rusíni. Ďalšou autoritou, na ktorú sa odvolávali, bol slovenský jazykove-

---

967753-2-4.

13 Ref. 8, s. 145.

14 Archív Kancelárie prezidenta, Praha (ďalej AKP Praha), inv. č. 205, šk. č. 5, sign. D.6863/a – Podkarpatská Rus.

15 BIDERMANN, Hermann Ignaz. *Die ungarische Ruthenen*. Innsbruck 1862; BIDERMANN, Hermann Ignaz. *Die ungarische Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte*. Innsbruck 1867.

dec Samuel Czambel.¹⁶ Odmietli uhorské štatistiky po roku 1848, lebo tie podľa nich z obavy pred Ruskom boli falšované v prospech Slovákov, aby si Rusko nenárokovalo ruské územie Uhorska. Ako najpresvedčivejší dôkaz o ruskosti obyvateľstva na označenom území boli podľa nich kostoly a gréckokatolícka cirkev (pôvodne cirkev východného obradu), ktoré jednoznačne hovoria v prospech Rusínov. V liste uviedli aj dôvod, prečo by sa mal stať Prešov súčasťou Karpatskej Rusi: „*Karpatská Rus obzvlášť potrebuje mesto Prešov ako centrum prešovskej eparchie, keďže tam sa nachádzajú skoro všetky cirkevné a kultúrne úrady tejto eparchie.*“ Zdôvodnili aj to, prečo sa tu žijúci Slováci nemusia obávať Karpatskej Rusi a dodali: „*Rozvoj ruskej kultúry v týchto končinách nemôže nijako prekážať tamojším Slovákom katolíkom a protestantom v slobode slovenskej kultúry, ale ešte im pridá dôvod naučiť sa ruský jazyk a utvoriť tak most pre ľahšie zblíženie Československej republiky a Zakarpatskej Rusi.*“ Vážnym dôvodom pre takéto usporiadanie Karpatskej Rusi boli podľa nich hospodárske dôvody.¹⁷

Dňa 27. apríla 1919 poslal Augustín Vološin prezidentovi Masarykovi telegram, v ktorom v mene spolku Ruský klub v Užhorode protestoval proti deleniu územia bez súhlasu Rusínov. Odvolával sa na právo národov na sebaurčenie, podľa ktorého ruské obyvateľstvo na oboch stranách Karpát má právo žiť spolu a „*ustanoviť medzi nimi teraz politickú hranicu je prostou nemožnosťou. Nikdy nebudeme súhlasiť so zamýšľaným rozdelením. Len spolu s Lemkami sa môžeme slobodne rozvíjať v hraniciach našej republiky a radovať sa z oslobodenia karpatskoruského obyvateľstva od ťažkého jarma.*“¹⁸

Pred Rusínov vyskočilo veľa otáznikov v súvislosti s avizovaným sčítaním obyvateľstva.¹⁹ Najdôležitejším cieľom bolo zistenie národnostnej situácie na Slovensku pre potreby mierovej konferencie v Paríži a stanovenie československého územia.²⁰ To malo okrem iného overiť aj opodstatnenosť rusínskych územných požiadaviek. Druhým dôvodom bolo využitie výsledkov pre organizáciu správy a správnej oblasti, ktorá sa na Slovensku ešte len nanovo tvorila. Súpis obyvateľstva sa mal uskutočniť 23. apríla 1919, ale kvôli maďarským udalostiam sa odložil na neskôr.²¹

16 CZAMBEL, Samuel. Uhorskí Rusi. In *Slovenské pohľady*. Sošit 9, roč. 26/1906; CZAMBEL, Samuel. *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. Martin 1906.

17 AKP Praha, inv. č. 205, šk. č. 5, sign. D.6863/a – Podkarpatská Rus.

18 Vojenský historický archív v Prahe (ďalej VHA), fond P. R., k. N. 1, inv. č. 77-78. Telegram prezidentu Masarykovi. Užhorod 27. IV. 1919.

19 Popis ľudu. In *Slovenský východ*, 25. marca 1919, roč. 1, č. 65, s. 2.

20 Popis ľudu. In *Slovenský východ*, 1. marca 1919, roč. 1, č. 45, s. 1.

21 Bližšie o organizácii a priebehu sčítania pozri: TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava: Infostat – In-

V tejto súvislosti sa na severovýchodnom Slovensku aktivizovali aj slovenskí, aj rusínski činitelia. Aj na jednej, aj na druhej strane bola obava zo skresľovania výsledkov, ktoré sa dopredu nerysovali ako jednoznačná záležitosť. V hre bolo totiž gréckokatolícke obyvateľstvo, nazývané rusnákmi, ktoré si rusínska strana prisvojovala ako celok, posúvajúc tak rusínske územie hlbšie do slovenského. Z rusínskej strany zaznievali obavy, aby sa národne vlašné rusínske obyvateľstvo nehlásilo pod rôznymi tlakmi zo slovenskej strany k Slovákom a neoslabilo tak vlastnú etnicitu.

Slovenské obavy z rusínskych aktivít mali pozadie v maďarských aspiráciách znovu získať ak nie celé, tak aspoň východné Slovensko. No a s promaďarskou orientáciou sa ešte v prvom polroku 1919 netajili mnohí gréckokatolícki kňazi. Ich veľká autorita v dedinskom prostredí dokázala zastrašiť, alebo aspoň zmiast' ich veriacich.²² Toto sa dialo v čase, keď maďarská vláda vedená novým premiérom Dénesom Berinkeym vydala 12. marca 1919 ľudový zákon č. XXX o samospráve Slovenskej krajiny, ktorý mal podobný charakter ako zákon č. X. o Ruskej krajine.²³ V podstate ním len provokovala Slovensko, no zároveň aj zasievala semienko pochybností o stabilite nových pomerov. Dialo sa to tiež v čase, keď M. Károlyi odovzdával moc maďarským boľševikom, ktorí chceli nastoliť diktatúru proletariátu nielen v Maďarsku, a keď sa v Budapešti pripravovali letáky oslovujúce ľudí na Slovensku napr. týmito slovami: „*Vojáci, zřízení České republiky a lidé na Slovensku! V Uhrách nastal den zúčtování dělnictva s kapitalismem...*“, ktorými dávali jasne najavo ako vidia Slovensko a čo s ním plánujú.²⁴ Slovenská tlač vtedy informovala nielen o „*veľkom prevrate*“ v Maďarsku,²⁵ ale tiež o nebváľej maďarskej aktivite na Slovensku, spojenej

---

štitút informatiky a štatistiky, Výskumné demografické centrum, 2007. ISBN 978-80-85659-46-7.

- 22 Štátny archív Prešov (ďalej ŠA PO), fond Šarišská župa. Hlavný župan 1861 – 1922, inv. č. 1697: List gréckokatolíckych veriacich z Miklušoviec, Sedlíc a Suchej Doliny županovi Šarišsko-zemplínskej župy P. Fábrymu z apríla 1919.
- 23 V tomto zákone sa v § 1 hovorilo o hraniciach Slovenskej krajiny (nie krajiny ako v rusínskej alternatíve v zákone č. X z 21. 12. 1918), pričom definitívne hranice autonómneho územia podľa tohto zákona mali byť stanovené mierovou konferenciou; § 8 hovoril o rozdelení Slovenska do troch správnych častí; v §§ 2 a 5 boli poistené národnostné práva menšín žijúcich v autonómnom Slovensku; § 10 hovoril o menovaní prvého slovenského ministra prezidentom Maďarskej republiky a volení ostatných slovenským národným zhromaždením. Bližšie pozri: FISCHER, Holger. *Oszkár Jászi und Mihály Károlyi. Ein Beitrag zur Nationalitätenpolitik der bürgerlich-demokratischen Opposition in Ungarn von 1900 bis 1918 und ihre Verwirklichung in der bürgerlich-demokratischen Regierung von 1918 bis 1919*. München 1978, s. 149-150; HAJDU, Tibor. *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom /Maďarská buržoázno-demokratická revolúcia 1918/*. Budapest 1968, s. 170.
- 24 O situácii v Maďarsku bližšie pozri: KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 303-318. ISBN 80-7106-405-X.
- 25 Maďarský rozvrat. In *Slovenský východ*, 25. marca 1919, roč. 1, č. 65, s. 1.

s rozširovaním letákov cielene oslovujúcich slovenské roľníctvo: „*Bratia Slováci! V Uhorsku sa už započalo rozdelenie zeme! Aj u vás to začneme naskutku, jakmile natisknutí Česi sa vypracú!*“²⁶

Na území Podkarpatskej Rusi, ktorá ešte stále bola pod maďarskou vládou sa po prevzatí moci maďarskými komunistami taktiež zmenila situácia. Dňa 22. marca 1919 bola v rezidencii guvernéra Ruskej krajiny ustanovená *Rada pracujúcich a dedinských poslancov*, ktorá sa obrátila na obyvateľstvo s výzvou, aby podporili proletársku revolúciu a zakladali miestne rady. Vo výzve sa hovorilo: „*Rusínski bratia. Pochopte to a prosíme vás, organizujte všetci spolu vo svojej dedine Radu robotníkov, roľníkov a vojakov, aby bolo možné zabezpečiť šťastný a spokojný život!*“²⁷

Vláda Bélu Kuna schválila 2. apríla 1919 dočasnú ústavu Maďarskej republiky rád (MRR) a rovnako začiatkom apríla 1919 aj ústavu Ruskej krajiny, ktorá sa stala súčasťou MRR ako jej autonómna súčasť. Podľa tejto ústavy sa malo autonómne územie Ruskej krajiny skladať z piatich žúp – Marmarošskej, Berežskej, Užskej, Zemplínskej a Šarišskej.²⁸ V skutočnosti bola vláda soviетov len v Berežskej župe a v častiach Marmarošskej a Užskej župy, no daná ústava jasne naznačovala možnú a chcenú rozpínanosť sovietskej maďarskej Ruskej krajiny.

Druhý dôvod slovenských obáv spočíval v už spomínanej ruskej alebo ukrajinskej orientácii rusínskych činiteľov, ktorí by sa po skonsolidovaní pomerov a stabilizácii Ruska alebo samostatnej Ukrajiny radi k nim pripojili.

Situácia na Podkarpatskej Rusi sa v marci a apríli 1919 komplikovala a nevyvolávala len obavy u československých politikov, ale aj u rusínskych. Smer agresie MRR bol zreteľný – Slovensko a zvyšok Podkarpatskej Rusi, ktoré boli z juhu a východu v boľševickom obkľúčení. Dňa 8. apríla 1919 sa odohrali krvavé boje medzi maďarskou červenou gardou a jednotkami československej armády priamo v Užhorode. Na oboch stranách boli mŕtvi a ranení.²⁹ Hoci československí vojaci vytlačili Maďarov za demarkačnú čiaru, obavy rusínskych politikov z ďalšieho vývoja neustúpili. To na jednej strane, na strane druhej siedmi mŕtvi, medzi ktorými boli nielen českí a slovenskí vojaci, ale aj Rusíni mali symbolizovať spojenie Rusínov s Československom. Aspoň tak to vnímala (česko)slovenská strana. Slovenský východ na margo toho napísal: „*Krvou posvätený bol sväzok Rusou s našou republikou v nedeľu v Užhorode a neni mocnosti na svete, ktorá by tento svätý sväzok mohla rozvrátiť.*“³⁰

26 Maďarská agitácia na Východe. In *Slovenský východ*, 25. marca 1919, roč. 1, č. 65, s. 1.

27 Citované podľa: USENKO, V. V. *Vplyv Velykoji Žovtvenoji socialistyčnoji revoluciji na rozvytok revolucijnogo ruchu v Zakarpaťi v 1917 – 1919 rr.* Kyjiv 1955, s. 129; tiež: VANAT, ref. 4, s. 90.

28 USENKO, ref. 27, s. 132-133.

29 Krvavé boje v Užhorode. In *Slovenský východ*, 8. apríla 1919, roč. 1, č. 76, s. 1.

30 Ruská krv. In *Slovenský východ*, 9. apríla 1919, roč. 1, č. 77, s. 1.

Dramatická situácia, prehlbujúca sa konfliktom ČSR s Maďarskou republikou rád urýchlila rokovania predstaviteľov všetkých troch hlavných ruských národných rád o zjednotení do jednej národnej rady. Dňa 8. mája 1919 sa konala schôdza užhorodskej, prešovskej a chustskej (Karpato)Ruskej národnej rady v Užhorode za účasti užhorodského župana Ladislava Moyša, jeho zástupcu Oldřicha Dostála, ale aj Grigorija Žatkoviča, ktorý reprezentoval amerických Rusínov.³¹ Schôdzi predsedal Augustín Vološin. Jej účastníci vytvorili Centrálnu ruskú národnú radu (CRNR), ktorá sa vyslovila za pripojenie k ČSR.³² Príznačný bol príhovor Ladislava Moyša, ktorý vo svojom pozdrave zdôraznil, že zo zjednotenia Rusínov a s ich súhlasom stať sa súčasťou Československa sa teší nielen ako župan, ale aj ako Slovak. Predsedom novej rady sa stal Anton Beskid.

Dňa 15. mája 1919 sa rada uzniesla odporučiť prezidentovi Masarykovi G. I. Žatkoviča za ministra, ktorý by štát Rusínov pomohol organizačne dotvoriť a prerokovala 14 bodov programu amerických Rusínov. Stotožnila sa s nimi a súhlasila s ich oficiálnym odovzdaním Masarykovi. Podľa tohto programu nový štát, ktorého súčasťou mali byť aj uhorskí Rusíni, mal niesť názov *Česko-slovensko-ruská republika*. V Ekspozé, ktoré Žatkovič uverejnil v roku 1921, zvýraznil tie body programu, na ktorých Rusinom najviac záležalo a ktoré sa vlastne ani nerealizovali. Okrem pomenovania štátu uviedol bod 2, v ktorom sa hovorí, že „*hranica Uhro-Ruského štátu bude tak stanovená, ako to rozhodnú oficiálne vymenovaní reprezentanti Uhro-Ruského štátu a Československej republiky*“ a 4. bod, kde sa konštatuje: „*Vo všetkých vnútorných veciach bude Uhro-Ruský štát samostatný.*“ V 13. bode sa presne stanovili hranice „*Ruského (rusínskeho) štátu*“, ktoré však mala oficiálne stanoviť mierová konferencia ako najvyššia povojnová autorita podľa etnickej hranice medzi Slovákmi a Rusínmi. Dočasný „*Ruský*“ (rusínsky) štát mal byť spravovaný „*uhro-ruským*“ ministrom, ktorého by vymenoval prezident ČSR. V kompetencii rusínskeho ministra bolo menovanie štátnych úradníkov pre administráciu a vedenie dočasného alebo už stáleho „*Ruského*“ štátu. V 14. bode sa požadovalo, aby Spoločnosť národov bola arbitrom medzi československým a rusínskym štátom pri ich sporoch a nedorozumeniach.³³ Rusíni svoje požiadavky voči československému štátu, a oso-

31 Sobranie Karpatorusskoj Rady v Užgorode. In *Russkoe slovo / Slovenský východ*, 11. mája 1919, r. 1, č. 103, s. 3.

32 ŽATKOVIČ, ref. 3, s. 10-11: V prijatej rezolúcii sa uvádza: „*Československý štát a Karpatská Rus sú spojené do jedného celku – so spoločným právom občianstva – predstavujú jeden štát, ktorý v zahraničných, vojenských a finančných záležitostiach sa spoločne spravuje, v ostatných záležitostiach sa Ruský štát samostatne spravuje svojimi zákonodarnými mocami a úradmi; veliacim jazykom vojska, regrutovaného na Rusi, bude rusínsky (ruskij), s rusínskymi (ruskimi) dôstojníkmi.*“ Pozri tiež: RAUŠER, Alois. Pripojení Podkarpatské Rusi k Československé republice. In *Podkarpatská Rus*. Bratislava 1936, s. 68.

33 ŽATKOVIČ, ref. 3, s. 12-14.

bitne Slovensku, tlmočili aj prostredníctvom v Prešove vydávaného časopisu *Slovo ruskago naroda*. Ten v čísle 16/1919 vyčítal Slovákom ich úzkoprsosť voči Rusínom pri zakladaní rusínskych škôl na Spiši, v Šariši a Zemplíne, teda na území, ktoré malo podľa mienky Rusínov pripadnúť Karpatskej Rusi.³⁴ Kritické slová voči Slovákom zaznievali najmä z pera Nikolaja Beskida, ktorých ostrie sa tak Ladislav Moyš, ako aj redakcia *Slovenského východu* snažili tlmiť, a to s dôrazom, že boli to Slováci, ktorí uvítali žiadosť Rusínov stať sa súčasťou ČSR a podporovali ich a stále podporujú pri budovaní základov rusínskeho národného života. *Slovenský východ* dodal, že „naše terajšie polozenie niet ešte také, aby sme si mohli dovoliť zvadu na verejnom trhu k radosti druhých“.³⁵

V prvom polroku 1919 slovenská strana sa evidentne snažila o zmierlivý postoj k Rusínom a k ich požiadavkám. To si mohla dovoliť, keďže vo vzťahu k Rusínom bola na východnom Slovensku vo výhode svojim majoritným postavením. Výčitky rusínskej strany Slovákom a viac-menej nepriamo aj ústrednej vláde však nezmenili rozhodnutie rusínskych politických elít pričleniť Podkarpatskú Rus k Československu. Dňa 23. mája 1919 pricestovala do Prahy 112-členná delegácia *Centrálnej ruskej národnej rady* (CRNR), aby manifestačne podporila pripojenie územia uhorských Rusínov k ČSR, ale zároveň aby s najvyššími predstaviteľmi štátu prerokovali otázku pripojenia, pozície a riadenia autonómneho celku. Delegáciu viedli Anton Beskid, Grigorij I. Žatkovič a Augustín Vološin. Podľa prílohy *Slovenského východu Russkoe slovo* delegácia sa ešte pred odchodom do Prahy zhodla na jednej etnickej platforme – na ruskej, ako súčasť „odného velikago ruskago naroda“, odmietajúc nielen ukrajinskú národnosť, ale aj „rutenizmus, ili kakym nybud' drugym vydom kulturno-nacional'nogo separatizma“.³⁶ Ruskú národnosť presadil Anton Beskid – predseda CRNR, a jej členovia to akceptovali zo strategických dôvodov – delegácia sa prezentovala ako jeden celok a súčasne ako časť veľkého ruského národa, s ktorým musí Československo, a teda aj Slováci, počítať.

Delegáciu prijal minister spravodlivosti František Soukup, potom námestník pražského primátora Josef Rotnágel a v nasledujúci deň ju prijal aj prezident republiky.³⁷ Jednou z hlavných tém ich rozhovorov bola autonómia a spravodlivá krajinská hranica so Slovenskom. Protokol o rokovaní bol zaslaný do Paríža E. Benešovi, ktorý v tom čase aktívne pripravoval pôdu pre prijatie českoslo-

34 MOYŠ, L. Nemôžem mlčať. In *Slovenský východ*, 8. mája 1919, roč. 1, č. 100, s. 2.

35 Rusi a Slováci. In *Slovenský východ*, 15. mája 1919, roč. 1, č. 106, s. 1.

36 Istoryčeskij moment. In *Slovenský východ /Russkoe slovo*, 21. mája 1919, roč. 1, č. 111, s. 3.

37 Karpatoruskí delegáti v Prahe. In *Slovenský východ*, 25. 5. 1919, roč. 1, č. 115, s. 3; KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938. Kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 262-266. ISBN 80-901509-8-5 uvádza, že delegáciu CRNR ako prvý prijal minister vnútra Antonín Švehla.

venských územných nárokov na Parížskej mierovej konferencii aj s početne zastúpenými národnostnými menšinami,³⁸ teda aj Rusínmi. Dňa 26. mája sa delegácia vrátila domov, v Prahe zostal len Žatkovič, aby pokračoval v rokovaní o organizácii rusínskej autonómie, ale jeho rokovania uviazli kvôli československo-boľševickej (maďarskej) vojne. Pokračovali až 10. júla 1919.

V Prahe o situácii s pripravovanou krajinskou hranicou viedli rozhovory slovenskí politici. Pozorne sledovali rusínske aktivity, o ktorých boli dobre informovaní. Potvrďuje to aj list Ivana Markoviča Vavrovi Šrobárovi z 5. júla 1919. Markovič z Prahy písal: „*V súvisе s Rusínmi na žiadosť dr. Staška upozorňujem na naliehavosť riešenia otázky hraníc rusínskeho územia. Je treba, aby na základe návrhu rusínskej rady, názorov prof. Dvorského a p. Choteka bol čím skôr pripravený náš návrh o tejto veci.*“³⁹ Návrh však oficiálne nebol ani vypracovaný, ani predložený. Napriek tomu slovenská strana podporovala začlenenie Rusínov do spoločného štátu: „... *podporovať budeme z celej duše, naplnenej láskou k trpiacemu Slovanstvu, vývin našich Rusov, aby sa oni stali nositeľmi víťaznej zástavy slavianskej myšlienky a duševnými osloboditeľmi ľudu na Rusi...*“⁴⁰ Existovali tu však isté pochybnosti o úprimnosti rusínskej strany (identifikujúcej sa s ukrajinskou národnosťou) a jej vzťahu k ČSR. Tie posilňovali požiadavky ukrajinskej delegácie na Parížskej mierovej konferencii, aby sa územie obývané Rusínmi stalo súčasťou Ukrajiny. Ešte pred zasadnutím Komisie pre česko-slovenské záležitosti sa 9. mája 1919 obrátil zástupca vedúceho ukrajinskej delegácie na predsedu mierovej konferencie s protestom proti pripojeniu územia uhorských Rusínov k Československu dôvodiac, že Rusíni, či Rusnáci sú organickou súčasťou ukrajinského národa a že delegáti na zjazde v Chuste v januári 1919 vyslovili želanie zjednotiť sa s Ukrajinou. Od mierovej konferencie požadoval, aby stiahla svoje vojská z Podkarpatskej Rusi, aby tam poslala nezávislú komisiu, ktorá by zistila skutočné želania Rusínov a aby iniciovala rozhovory o hraniciach medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. Hryhorij Sydorenko, vedúci ukrajinskej delegácie, poslal 10. mája a druhýkrát 5. júla 1919 protest predsedovi mierovej konferencie a Edvardovi Benešovi.⁴¹ Ukrajinská delegácia však väčší vplyv na konferencii nemala a vcelku ho stratila po páde Ukrajinskej ľudovej republiky,⁴² a tak sa ani záujmov podkarpatských

38 VIEFHAUS, Erwin. *Die Minderheitenfrage und die Entstehung der Minderheitenschutzverträge auf der Pariser Friednkonferenz 1919. Eine Studie zur Geschichte des Nationalitätenproblems im 19. und 20. Jahrhundert.* Würzburg: Holzner-Verlag, 1960, s. 173-189.

39 Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), fond Ivan Markovič, šk. č. 1, List I. Markoviča V. Šrobárovi, Praha 5. 7. 1919.

40 Druhá etapa. In *Slovenský východ*, 20. júla 1919, roč. 1, č. 123, s. 1.

41 Pozri: VANAT, ref. 4, s. 98.

42 Pozri: ŠVORC, Peter. Štátotvorné predstavy a snahy stredoeurópskych národov a realita po

Rusínov a Ukrajincov nemohla dôraznejšie zastávať. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že obzvlášť Rusíni zo severovýchodného Slovenska spolu s americkými Rusínmi zásadne odmietali svoje stotožňovanie s Ukrajincami, ako to okrem iného potvrdzuje samotný A. Beskid, ktorý reagoval na slovenské podráždenie zo snáh pripojiť územie Rusínov k Ukrajine. V *Národných novinách* 8. júla 1919 napísal: „*Keby sme boli Ukrajincami, alebo sa nimi chceli stať, boli by sme sa pripojili k Ukrajine, ale my sme sa pripojili k Československu, pretože my nie sme Ukrajincami a ani sa nimi nechceme stať, ale chceme si udržať svoju ruskú národnosť a svoj ruský jazyk.*“⁴³ Možno i tento článok bol dôvodom, aby ukrajinský historik v emigrácii Julijan Chymynec v práci *Moji sposterežennja iz Zakarpatt'a* odsúdil A. Beskida takto: „*Vďaka Beskidovi Česi na mierovej konferencii priznali západné Zakarpatsko – Prjaševščynu až po riekú Uh... Slovákom. Oni nasýtli Slovákov značnou časťou ukrajinského územia, aby rozvadili oba národy a aby sami z toho ťažili.*“⁴⁴ Chymyncove tvrdenie nezodpovedá skutočnosti, ale v ukrajinskej emigrantskej literatúre nie je ojedinelé.

Rozhovory, ktoré začal Žatkovič v Prahe o autonómii Podkarpatskej Rusi v apríli 1919 pokračovali kvôli vojenskému konfliktu s Maďarskou republikou rád až v júli. Medzitým CRNR zostavila memorandum, v ktorom žiadala K. Kramára a E. Beneša, aby na rokovaníach o slovensko-rusínskych hraniciach bol do autonómneho karpatoruského územia začlenený Staroľubovniansky okres zo Spišskej župy, celá Šarišská a Zemplínska župa, Užská, Berežská, Ugočská a Marmarošská župa spolu s Marmarošskou Sihoťou, ak sú pre Československo určené mierovou konferenciou.⁴⁵ Žatkovič pri územných požiadavkách sľuboval slovenskému a maďarskému obyvateľstvu, že Karpatská Rus zaručí ochranu menšín a slobodný rozvoj ich školstva a cirkvi. V prípade, že by zostala krajinská hranica taká, ako ju žiadali Slováci, požadoval „na historickom území Karpatskej Rusi“ urobiť referendum.

Dňa 22. júla 1919 odovzdal T. G. Masaryk Žatkovičovi kópiu podmienok Parížskej mierovej konferencie týkajúcej sa autonómie, ktorú mu poslal z Paríža Edvard Beneš. Žatkoviča podľa jeho slov najviac prekvapilo a zaskočilo to, že mierová konferencia rozhodla sama ustanoviť hranicu medzi Československom a Podkarpatskou Rusou. Rozhodol sa vycestovať do Paríža, aby bol pri tom,

---

skončení prvej svetovej vojny v r. 1918. In ŠVORC, Peter – HARBUEOVÁ, Lúbia (eds.). *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov; Bratislava; Wien: Universum, 1999, s. 171-172.

43 BESKYD, Anton. Karpatská Rus a Ukrajina. In *Národné noviny*, 8. 7. 1919. Citované podľa: VANAT, Ivan. *Narysy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny. I. 1918 – 1938*. Bratislava; Prešov: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, s. 98.

44 CHYMYNEC, Julijan. *Moji sposterežennja iz Zakarpatt'a*. New York: Nakladom Karpatskogo Sojuzu Ink, 1984, s. 20.

45 VANAT, ref. 4, s. 98.

keď sa hranica bude určovať, aby mohol komisii poskytnúť potrebné štatistické údaje. Dňa 23. júla 1919 odcestoval do Paríža a už 24. júla mal stretnutie s Benešom. Lístok na Orient expres mu dal zaistiť samotný Masaryk. Čo ale Žatkovič nevedel, Masaryk poslal telegram Benešovi s týmto znením: „*Ide k Vám Žatkovič. Jedná sa o hranice Rusínie a potvrdenie jej správy. Rusíni vychádzajú z mapy Černigovského z r. 1857, ale ona nie je presná. Máme mapu Lemomiéra, tá je úplne iná. Pripravuje sa nové sčítanie obyvateľstva. Kým by Dohoda mohla vymedziť územie, ktoré nevyvoláva pochybnosti, a to od Užhorodu na sever. Musíme konštatovať dočasnú riešenie tejto otázky a zabezpečiť jej definitívne usporiadanie v neskoršej dobe. Ak by hranicu určila Dohoda, nikto by nemohol Žatkovičovi povedať, že zapredal Rusínov. Proti nemu stoja Slováci.*“⁴⁶ Beneš 24. júla 1919 po stretnutí s Žatkovičom písal Masarykovi do Prahy, že dohodové krajiny v teritoriálnej komisii určili hranicu medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v neprospech Rusínov. Uviedol, že „... nám to dávajú hlavne proto, že nechcú, aby to mělo jednou Velké Rusko, a poněvač se té eventuality přece jen bojí, favorizují sami Slováci proti Rusínům...“ Beneš zdôraznil, že Slováci by mali dostať „celý komitát Užhorodský“ a dodal, že československá delegácia a osobitne on sa pre takéto rozhodnutie neangažovali. Žatkovičovi odporučal, aby sa s takým rozhodnutím Rusíni zmierili, čo sa, pravda, nestalo.⁴⁷ Žatkovič sa rozhodol pre iný postup, prestal sa spoliehať na dohodové krajiny a obrátil sa na Prahu, aby v rámci vnútorných záležitostí vláda ČSR stanovila hranicu medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou podľa etnickej línie.

Česká politika sa tak ocitla medzi dvoma mlynskými kameňmi – slovenskými a rusínskymi požiadavkami a musela sa rozhodnúť koho podporí. Slovensko bolo nevyhnutnou súčasťou Československa. Obávala sa, že s územím, ktoré by pripadlo podkarpatským Rusínom, nie je možné dlhodobo počítať. A tak štátotvorné dôvody v spojení s historicko-správnymi (administratívnymi) dôvodmi u nich zákonite prevážili v prospech Slovákov s tým, že rusínskemu, či ukrajinskému obyvateľstvu na východnom Slovensku budú zabezpečené všetky občianske a etnické práva pre jeho slobodný rozvoj. To boli dôvody, o ktorých sa českí politici s rusínskymi nebavili. Beneš Žatkovičovi povedal k stanoveniu slovensko-podkarpatorskej hranice, že Dohoda má kvôli vlastným dôvodom záujem o čo najkratšiu hranicu, že on sám sa obáva, že Žatkovič s takým riešením nebude spokojný a nakoniec mu prezradil, že mierová konferencia plánuje stanoviť hranicu pozdĺž rieky Uh.⁴⁸

46 VANAT, ref. 4, s. 99.

47 Archív T. G. Masaryka Praha (ďalej ATGM), šk. 400, Podkarpatská Rus 1919, List E. Beneša T. G. Masarykovi, Paríž 24. 7. 1919.

48 ŽATKOVIČ, ref. 3, s. 16-17.

Žatkovič na tieto informácie reagoval podráždene a Benešovi predstrel mapu CRNR zo 16. mája 1919, v ktorej župy Šariš a Zemplín a Staroľubovniansky okres boli zakreslené ako súčasť Karpatskej Rusi. Beneš takúto hranicu odmietol s tým, že by ju Slováci neprijali, pretože na vyznačenom území žije slovenské obyvateľstvo, ktoré je podľa štatistických údajov v početnej prevahe. Žatkovič na to zareagoval, že nerokuje so Slováckmi, ale s predstaviteľom česko-slovenského štátu. No po dlhšom rozhovore Žatkovič prijal Benešom navrhované riešenie, aby sa krajinská hranica, ktorú chce stanoviť mierová konferencia, v tomto štádiu neproblematizovala, ale brala sa len ako dočasná a neskôr sa rokovaním československej vlády a predstaviteľov Rusínov spravodlivo upravila. To, že pôjde len o dočasnú hranicu a že táto „dočasnosť“ bude zakotvená aj v oficiálnych dokumentoch mierovej konferencie Beneš sľúbil garantovať. Ak by to tak nebolo, nepodpísal by mierovú zmluvu – aspoň tak to tvrdil Žatkovičovi.

Benešovi sa teda podarilo eliminovať Žatkovičovú nespokojnosť. Ten sa 26. júla 1919 vrátil do Prahy, no rozmýšľajúc o ďalších garanciách, sformuloval tzv. *dočasnú dohodu*. Chcel, aby ju podpísali najvyšší ústavní činitelia česko-slovenského štátu a dali ňou Rusínom garanciu, že po podpísaní mierovej dohody v takej podobe, ako v nej bola rusínska otázka sformulovaná, nebudú československí politici odmietat' splniť to, čo v osobných rozhovoroch sľúbili.

Dočasná dohoda mala niekoľko bodov. Hneď prvý bod sa týkal územia. Podľa neho mala Podkarpatská Rus (Rusínia) po 1. októbri 1919 pozostávať z nasledujúceho územia: A) všetko územie východne od rieky Uh, ktoré mierová konferencia prisúdi Československu; B) celé územie západne od rieky Uh, pozostávajúce z častí Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej a Užskej župy, ktoré sa nachádzajú na *Mape Podkarpatskej Rusi západne od rieky Uh* podľa etnografickej mapy Stepana Tomašivského z roku 1906, vydanej Petrohradskou univerzitou na základe maďarskej štatistiky z roku 1900.⁴⁹

V treťom bode dočasnej dohody požadoval, aby sa územie označené na mape ako *Exhibit B* považovalo za *sporné územie*, na ktorom sa do 1. mája 1920 neurobí sčítanie obyvateľstva, ale uskutoční sa od 1. mája do 1. augusta 1920 tak, že bude vymenovaná komisia zo zástupcov Československa a Podkarpatskej Rusi. Sporné územie na Spiši, v Šariši a Zemplíne bude dotedy spravované Československom a na Podkarpatskej Rusi (Užská župa – P. Š.) Podkarpatskou Rusou. Rusíni budú mať aj na sporných územiach úplnú slobodu vyjadrovania a právo uskutočniť svoje zhromaždenia.

49 TOMAŠIVSKIJ, Stepan. Uhors'ki rusyny v svitli maďars'koji urjadovoji statystiky. In *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Ševčenko, LXVI*. Evov 1903, s. 1-46; TOMAŠIVSKIJ, Stepan. Etnografična karta Uhors'koji Rusy. In *Stati po slavjanovedeňji III*. St Peterburg 1910, s. 178-269 a mapa 1:300 000. St. Peterburg 1906.

V piatom bode navrhoval, aby sa pri tvorbe hranice nebrali do úvahy len etnografické princípy, ale aby tu bol použitý všeobecný cenzus, a to aj dôvody ekonomické, geografické a administratívne, potrebné pre existenciu a fungovanie Podkarpatskej Rusi.⁵⁰

Ako prezrádza koncept dočasnej dohody, Žatkovič si uvedomil riziko prehnaných územných požiadaviek. Ved' len napr. počas návštevy Prešova mu muselo byť jasné, že mesto nie je rusínske a že okrem gréckokatolíckeho biskupstva a seminára, či niekoľkých príslušníkov rusínskej inteligencie, redakcie rusínskych novín je tu len málo rusínskeho obyvateľstva. Podobne to musel registrovať v okolí Prešova, ale aj u iných východoslovenských miest v Šarišskej i Zemplínskej župe. Najlepšie to, pravda, poznali predstavitelia prešovskej Karpatoruskej národnej rady, ktorí v tomto prostredí žili. Preto požiadavka na celé územie Šarišskej a Zemplínskej župy bola od počiatku nereálna a rusínski činitelia museli počítat' s negatívnou reakciou Slovákov a obzvlášť tých, ktorí na tomto území žili.

Dňa 23. júla 1919 zavítal do Užhorodu Vavro Šrobár v rámci inšpekčnej cesty po východnom Slovensku. V mene „karpatských Rusov“ ho privítal Augustín Vološin, za mesto Užhorod mešťanosta Berzevicy, ktorý ubezpečil Šrobára, že mesto pokojne očakáva ďalší vývoj. Preň i obyvateľov Užhorodu bola v júli 1919 dôležitou predovšetkým otázka zásobovania potravinami. S rovnakou prosbou sa stretol aj v Čope, vo Veľkom Bereznom, Berezine a i.⁵¹ O zmene krajinskej hranice sa na týchto stretnutiach nehovorilo, len Šrobár v odpovedi na pozdravné prejavy zdôraznil, že „... ruská vec jest už vo zralom štádiu. Bude určené, čo je naše a čo vaše...“, pravda, bez ďalšej konkretizácie hraničnej čiary. Príhovor užského župana Ladislava Moyša prezrádza, že sa tunajší Slováci vysporiadali s otázkou príslušnosti Užhorodu ako hlavného mesta (Pod)Karpatskej Rusi, no za predpokladu rovnoprávneho postavenia všetkých tu žijúcich národností, predovšetkým Slovákov a Rusínov: „... Užhorod jest určitou slovenskou zemou, kde Slováci a Rusi v bratskom priateľstve žijú...“ Moyš videl cestu k eliminácii hraničných sporov v materiálnom povznesení Rusínov, v pevnejšom zomknutí s Československom, napríklad predĺžením Košicko-bohumínskej železničnej magistrály až do Užhorodu.⁵²

Vráťme sa však k Žatkovičovmu konceptu *dočasnej dohody*. Dňa 29. júla 1919 ho predložil Masarykovi a ministrovi vnútra Antonínovi Švehlovi. Masaryk takúto formu dohody odmietol s odôvodnením, že v predloženej podobe by predpokladala dva samostatné štáty a Podkarpatská Rus taký charakter nemá a nemá ani svojich konštitučných zástupcov. Prisľúbil Žatkovičovi, že sa jeho

50 ŽATKOVIČ, ref. 3, s. 18-19.

51 Minister Šrobár v Karpatskej Rusi. In *Slovenský východ*, 26. júla 1919, roč. 1, č. 128, s. 2.

52 Minister dr. Šrobár v Michalovciach. In *Slovenský východ*, 27. júla 1919, roč. 1, č. 129, s. 1.

požiadavky zaznamenajú a oni dvaja ich aj uzavru. Žatkovič o tom informoval Beneša, ktorý bol v Paríži a kam pricestoval Žatkovič pred svojou cestou do USA. Tu totiž vďaka jeho neprajníkom začali kolovať chýry o Žatkovičovej spolupráci s maďarskými boľševikmi, ktoré chcel osobne vyvrátiť. Pred odchodom žiadal Masaryka o mapu S. Tomašivského, aby ju mohol poslať na preštudovanie Centrálnej ruskej národnej rade po jej tajomníkovi Vasil'ovi Takačovi. Zároveň mu oznámil mená štyroch členov *Ruskej autonómnej komisie*, ktorí by mali zastupovať Rusínov na rokovaniach o autonómii a hraniciach Podkarpatskej Rusi. Boli to mjr. Eugen Puza, Dr. Julij Braščajko, obaja z Chustu v Marmarošskej župe, Augustín Vološin z Užhorodu a Dr. Vladimír Turkiňak z Prešova, zastupujúci Šarišskú župu.⁵³

Dňa 12. augusta 1919 napísal list Centrálnej ruskej národnej rade, ktorý mal oficiálny charakter a sám Žatkovič ho nazval *Proklamácia dňa 12-ho augusta 1919*. V nej oznamuje, že ho československá vláda vymenovala za *prezidenta Ruskej autonómnej direktorii*, predseda vlády Vlastimil Tusar podpísal jeho dekrét, a že vláda prisľúbila vymenovať ešte štyroch členov *Direktória*. Oni mali pracovať v súlade s generálom Hennocqueom v tých častiach krajiny, kde nie je vláda Československa dovtedy, kým mierová konferencia neuzavrie otázku rusínskeho územia. Potom mal prezident vymenovať prvého guvernéra *Rusínskeho autonómneho štátu* a mala byť stanovená hranica medzi Slovákami a Rusínmi.

Aj v tejto proklamácii uviedol územie, ktoré by malo pripadnúť Rusínom. Oproti predchádzajúcim návrhom bolo zúžené na Staroľubovniansky okres na Spiši, severnú časť Šarišskej a Zemplínskej župy, severnú a východnú časť Užskej župy, celú Berehovskú, Marmarošskú a Ugočskú župu. Ostatné časti územia, o ktoré mala CRNR záujem mali ostať neutrálnymi až do súpisu obyvateľstva. Užhorodská časť neutrálného územia mala byť spravovaná rusínskymi administrátormi. V rusínskej tlači (*Golos Russkago Naroda*) sa objavovali požiadavky, aby sa súčasťou autonómnej Karpatskej Rusi stal aj Prešov, ako jedno z najdôležitejších rusínskych kultúrnych centier krajiny,⁵⁴ čo vyvolávalo nevôľu slovenského obyvateľstva nielen v samotnom Prešove i nedôveru k rusínskym požiadavkám, týkajúcich sa najmä gréckokatolíckych školských a cirkevných otázok. To všetko na pozadí stále silnej maďarskej iredenty a jej aktivít na Slovensku, ktoré nezoslabil ani po páde Maďarskej republiky rád.⁵⁵

Letné mesiace roku 1919 boli pre Československo veľmi dôležité. Počas nich na svojom území odrazilo maďarské (tentoraz boľševické) ašpirácie na pripoje-

53 ŽATKOVIČ, ref. 3, s. 21.

54 Naši kulturnyje centry. In *Russkoe slovo/Slovenský východ*, 6. augusta 1919, roč. 1, č. 137, s. 3.

55 Reč ministra Dr. Šrobára. Vnútoraná politika Slovenska. In *Slovenský východ*, 7. augusta 1919, roč. 1, č. 138, s. 1.

nie celého alebo aspoň východného Slovenska. V zahraničnopolitickej oblasti sa dotvorili jeho hranice aj s územím Podkarpatskej Rusi.

Teritoriálna komisia Parížskej mierovej konferencie predložila návrh vypracovaný z československých podkladov so stanovenou hranicou na schválenie mierovej konferencii. V tom čase však už bola Podkarpatská Rus schválená ako súčasť Československa a československá delegácia s ohľadom na požiadavky Rusínov rozhodla sama korigovať návrh teritoriálnej komisie. Najvyššej rade navrhla posunúť hranicu medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou tak, aby Užhorod⁵⁶ ostal Podkarpatskej Rusi. Československu ostávala však naďalej železničná trať Čop – Užhorod – Užský priesmyk. Zmenu v prospech Podkarpatskej Rusi schválila Najvyššia rada 12. júna 1919 a potom ešte raz 7. augusta 1919.⁵⁷ O tom, ako sa na rokovaníach mierovej konferencie vyvíjal názor na krajinskú hranicu a ako sa premietal do jej konečnej podoby, Rusíni doma veľa nevedeli. Kusé informácie vytvárali len priestor na dohady a tie si rusínska politická reprezentácia s nádejou modelovala do optimálnej podoby rusínskeho autonómneho územia, a teda aj spoločnej slovensko-podkarpatskoruskej hranice. Na slovenskej strane zas vládlo presvedčenie, že východná hranica Zemplínskej župy bude aj krajinskou hranicou a k Slovensku bude pripojená západná časť Užskej župy, kde bolo väčšinovo zastúpené slovenské obyvateľstvo. Prezrádza to slovenská i rusínska dobová tlač vychádzajúca v lete 1919.

Dňa 10. septembra 1919 na zámku v Saint-Germain-en-Laye dal konečnú bodku za rozhodnutím mierovej konferencie podpis 53. článku mierovej zmluvy s Rakúskom, obsahujúci aj sprievodné zmluvy medzi spojeneckými veľmocami a Československom.

Rok 1919 – rok plný nádejí i sklamaní

Rok 1919 začal tak pre Slovákov, ako aj Rusínov veľmi nádejne. Aspoň čo sa týkalo ich prvotných štátotvorných predstáv a požiadaviek. Vznikla Československá republika, ktorá svoju územnú podobu dotvárala v priebehu tohto roku nielen s územím Slovenska, ale aj s územím Podkarpatskej Rusi. V podstate takmer definitívnu podobu získala prijatím mierovej zmluvy v Saint-Germain-en-laye v septembri 1919. Kým pre Slovákov, dívajúc sa na formotvorný proces nového

56 Užhorod už plne akceptovali ako neslovenské mesto patriace Podkarpatskej Rusi, hoci v r. 1921 sa k „československej“ národnosti hlásilo 25,54 % obyvateľov a k ruskej (veľkoruskej, ukrajinskej a rusínskej) len 14,16 % obyvateľov mesta. Pozri: *Statistická príručka republiky Československé II*. Praha 1925, s. 378: V meste, ktoré malo 19 828 obyvateľov sa najviac hlásilo k maďarskej národnosti – 7712, potom k československej – 5064, židovskej – 3743 a až na štvrtom mieste k skupine označenej spoločným názvom obyvateľstvo „ruské“ – 2807 obyvateľov Užhorodu.

57 HOUDEK, Fedor. Mierová konferencia v Paríži. In *Průdy*, 14, 1930, č. 9, s. 552.

štátu, mierové zmluvy zabezpečili územie, s ktorým mohli byť spokojní, pre Rusínov priniesli veľkú dávku sklamaní. Rusíni nezískali do autonómnej Podkarpatskej Rusi severovýchodné Slovensko, na ktorom v kompaktných celkoch žilo aj rusínske obyvateľstvo. Krajinská hranica, ktorá administratívne oddeľovala Slovensko od Podkarpatskej Rusi, bola podľa Rusínov nespravodlivá a znamenala začiatok vzájomnej nedôvery medzi Slovákami a Rusínmi a celého radu bolestivých konfrontácií a konfliktov.

Keď v auguste 1919 Slovenská národná strana zverejnila svoj inovovaný program, bolo v ňom explicitne zakomponované uvítanie „... *karpatských Rusov, s ktorými nás po stáročia spájal spoločný osud útisku*“, a sľub, že im SNS bude pomáhať, „... *aby po pripojení k našej države mohli na najvyšší stupeň rozvinúť svoj kultúrny a hospodársky život*“.⁵⁸ V súvislosti s inštaláciou Dr. Jana Brejchu do funkcie administrátora Podkarpatskej Rusi 20. augusta 1919 odzneli rovnako povzbudivé slová: „... *Rus a Slovák budú žiť nielen ako dobrí susedia, ale ako rodní bratia. Zdravstvuj Karpatskaja Rus!*“⁵⁹ Ak tomuto záväzku boli Rusíni v auguste 1919 ešte ochotní uveriť, po septembrovom zakonzervovaní slovensko-podkarpatskoruskej krajinskej hranice sa o obojstrannej dôvere nedalo hovoriť. Pravda, dôveru podkopávalo tiež prepúšťanie rusínskych grécko-katolíckych učiteľov na severovýchodnom Slovensku ako údajne prouhorsky, a teda vlastizradne orientovaných predstaviteľov rusínskej inteligencie, a ich nahrádzanie slovenskými učiteľmi s odôvodnením, že aj tak ide o slovenské školy a slovenské deti.⁶⁰

Pripravované a v závere augusta 1919 (21. až 31. augusta) aj realizované tzv. Šrobárovo sčítanie obyvateľstva, ktoré sa malo pôvodne uskutočniť v marci 1919, rozvírilo vášne na oboch stranách. Na slovenskej strane sa to týkalo spravidla len slovenskej administratívy na severovýchodnom Slovensku, ktorá technicky zabezpečovala sčítanie a ktorá sa vskutku dopustila prechmatov voči Rusínom, keď ich sčítací komisári na viacerých miestach zapísali ako Slovákov.⁶¹

Rusínska politická reprezentácia sa spoliehala, že dohodové mocnosti stanovia na mierovej konferencii slovensko-podkarpatskoruskú hranicu tak, že budú rešpektovať etnografické hranice medzi slovenským a rusínskym obyvateľstvom a že neporušia práva a záujmy Rusínov. Nádejala sa i napriek tomu, že na verej-

58 Shromaždenie Slovenskej národnej strany. In *Slovenský východ*, 9. augusta 1919, roč. 1, č. 140, s. 1.

59 Prívet Karpatskej Rusi. In *Slovenský východ*, 23. augusta 1919, roč. 1, č. 151, s. 1.

60 Vnimaniju gospod' ministrov Šrobara i Gabermana. In *Slovenský východ/Russkoe slovo*, 19. augusta 1919, roč. 1, č. 147, s. 3.

61 O reakciách rusínskej intelektuálnej a politickej elity pozri viac: ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939)*. Prešov: Universum, 2003, s. 183-193, 235-241. ISBN 80-89046-16-9.

nosť už prenikali informácie z Paríža, že slovensko-podkarpatskoruská hranica bude viesť od Čopu pozdĺž rieky Uh ďalej na sever po Užský priesmyk, teda až po štátnu československo-poľskú hranicu, čiže bez severovýchodného Slovenska.⁶² Niektorí z rusínskych činiteľov, ako napr. Augustín Vološin, boli presvedčení, že samotní Slováci nepotrebujú zobrať Rusínom takú časť ich územia, ako sa to v priebehu roku 1919 javilo. Podľa Vološina po vzniku ČSR Slováci získali územie, na ktoré si robili historicky nárok, a to bez ohľadu na jeho aktuálne etnické zloženie. V rozhovore s redaktorom *Slovenského východu* koncom augusta 1919 Augustín Vološin povedal, že to Rusíni rešpektujú, no oni žiadajú pre seba územie osídlené Rusínmi, pričom upúšťajú od nárokov na svoje historické teritórium. Na mysli mal takmer celé východné Slovensko (od Spišskej Magury, cez Levoču až po Rožňavu), o ktorom boli Rusíni presvedčení, že patrilo Kyjevskej Rusi, čiže bolo a vlastne aj je rusínskym. O tom mala svedčiť gréckokatolícka konfesionalita veriacich. Pre gréckokatolíckeho kňaza Augustína Vološina bolo nepredstaviteľné tiež to, že by sa „odtrhnutím“ severných častí troch východoslovenských žúp rozdelila aj gréckokatolícka cirkev, keď by Prešovská eparchia zostala na Slovensku a Mukačevská eparchia na Podkarpatskej Rusi.

Saint-germainská mierová zmluva teda bola pre Rusínov veľkým sklamaním. Nasledovala vlna protestov adresovaných vláde ČSR spolu s požiadavkami, aby sa krajinská hranica so Slovenskom upravila tak, ako to Rusíni požadovali. Ich sklamanie zakrátko utvrdil *Generálny štatút pre organizáciu a administráciu Podkarpatskej Rusi*, schválený vládou ČSR 7. novembra 1919,⁶³ vychádzajúci zo Saint-germainskej mierovej zmluvy. V Generálnom štatúte bola stanovená krajinská hranica s poznámkou, že je možné dohodnúť sa na jej zmene. Do konca roku 1919 sa i napriek veľkému úsiliu podkarpatskoruských politikov nepodarilo urobiť so slovenskými politickými reprezentantmi žiadnu dohodu. No ich protesty a výzvy zneistili slovenské obyvateľstvo Užskej župy, či táto župa nakoniec nezostane súčasťou Podkarpatskej Rusi. Obavy o zmenu krajinskej hranice sa preniesli aj do ostatných troch východoslovenských žúp. Jedného z najväčších kritikov pražskej vlády za nedodržanie prísľubu, že Rusíni budú spokojní so stanovením krajinskej hranice Grigorija Žatkoviča začala spochybňovať nielen pražská tlač, ale pridala sa k nim aj redakcia novín *Slovenský východ*, keď, odvolávajúc sa na českú tlač, spochybnila jeho menovanie do funkcie predsedu Direktória. Na titulnej strane uverejnila článok s názvom *Mad'arón Žatkovič ministrom?*, v ktorom ho obvinila zo spolupráce s užhorodským biskupom A. Pappom, „... ktorý prostredníctvom cirkve maďarizoval karpato-ruský

62 O slovensko-ruských hranicách. In *Slovenský východ/Russkoe slovo*, 31. augusta 1919, roč. 1, č. 158, s. 3.

63 VHA, Praha f. ČSNR – 64/1/14. Generální statut pro organizaci a administraci Příkarpatské Rusi.

ľud a neukrýval svoje sympatie k boľševickým Maďarom“. V článku dokonca obvinila biskupa z toho, že pri obsadzovaní „Karpatoruska... strieľal vo spojení s maďarónmi z úkrytu na čsl. vojsko, bol zranený a uprchol...“.⁶⁴ Vo vzťahu k Žatkovičovi a jeho obviňovaniu zo spolupráce s Maďarmi a maďarónmi a nebezpečenstvu, ktoré tak hrozí Podkarpatskej Rusi, *Slovenský východ* zdôraznil, že „... tu sa nejedná len o životné záujmy Karpatskej Rusi, ale dotýka sa to tiež bezprostredne aj záujmov východného Slovenska“ a pýta sa: „Keby sa to v skutku stalo a maďaróni schválili by vládu v Karpatskej Rusi do svojich rúk, ostal by ten fakt bez hlbokého vlivu na pomery na Slovensku? Nezdvihli by hrde svoje hlavy maďaróni v Košiciach a Prešove a v iných slovenských mestách?“⁶⁵

Ako prezrádzajú dobové materiály, Žatkoviča začali ako prví spochybňovať samotní Rusíni – rusofilské krídlo vedené Antonom Beskidom, ktorý bol sklamáný, že pri menovaní do funkcie predsedu Direktória a neskôr aj guvernéra dala Praha prednosť mladému advokátovi a nie jemu.⁶⁶ Na zhromaždení zvolanom Centrálnou ruskou národnou radou vedenou A. Beskidom, na ktorom sa v Užhorode zúčastnilo viac ako dvetisíc Rusínov z Podkarpatskej Rusi, účastníci potvrdili svoj pozitívny vzťah k ČSR, ale zároveň konštatovali, že „... terajšia vláda Karpatskej Rusi je generál Hennocque a dr. Brejcha a tešia sa plnej dôvere karpatoruského národa...“.⁶⁷ Inými slovami – bez Žatkoviča. Z USA sa ozvali rusínski vystaňovalci, v mene ktorých Peter Hriniak z New Yorku písal, že on i jeho rodáci odmietajú pomenovanie svojho národa rusínskym, ako to údajne Žatkovič prezentoval pred americkou vládou, a zdôraznil, že pod Karpatami vždy žil „ruský národ“.⁶⁸ Útoky voči Žatkovičovi pokračovali aj neskôr (v roku 1920), rozdeľovali rusínsku spoločnosť i celé jej politické spektrum. Slovenská strana z nich viac-menej ťažila vo svoj prospech a konkrétne aj pre stabilizáciu krajinskej hranice v takej podobe, ako ju určila Saint-germainská mierová zmluva.

V súvislosti s diskreditáciou Žatkoviča jeho údajnou promaďarskou orientáciou, a teda aj rizikom, ktoré malo z toho vyplývať pre Podkarpatskú Rus a Slovensko, slovenské obyvateľstvo v Užskej župe v jeseni 1919 znovu prežívalo obavy z toho, že zostane súčasťou Podkarpatskej Rusi a tá sa skôr či neskôr

64 Red. Maďarón Žatkovič ministrom? In *Slovenský východ*, 7. októbra 1919, roč. 1, č. 188, s. 1..

65 Osudný experiment. In *Slovenský východ*, 8. októbra 1919, roč. 1, č. 189, s. 1.

66 Pozri napr. hugesogram Dr. Jana Brejchu, šéfa Civilnej správy Podkarpatskej Rusi č. 118 Prezidiu ministerskej rady v Prahe z apríla 1920 o petícii Centrálnaj ruskej národnej rady. Národní archiv ČR v Prahe, fond PMR, č. 743-743/6, I, 3327.

67 Sjazd karpatoruských delegátov v Užhorode. In *Slovenský východ*, 12. októbra 1919, roč. 1, č. 193, s. 1.

68 Americký Karpato-Rus proti dr. Žatkovičovi. In *Slovenský východ*, 8. októbra 1919, roč. 1, č. 189, s. 1.

vráti Maďarsku. Okrem toho, ešte stále nebola stanovená presná hranica medzi Československom a Maďarskom a v pamäti tunajšieho obyvateľstva stále rezonovala demarkačná čiara dohodnutá Milanom Hodžom a Albertom Barthom zo 6. decembra 1918, ktorá prenechávala Užskú župu a severnú časť Zemplínskej župy Maďarsku.⁶⁹ Dňa 2. novembra 1919 sa stretli richtári zo slovenských obcí Sobranceckého, Užhorodského a Kapušianskeho okresu v Zalužiciach neďaleko Michaloviec a tu spísali petíciu pre Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, odmietajúc ňou začlenenie ich obcí do Podkarpatskej Rusi.⁷⁰ Podobná situácia bola aj v Šarišskej a Zemplínskej župe, o čom o niekoľko rokov neskôr napísal v správe pre Prezídium ministerstva vnútra úradník Prezídia krajinského úradu v Bratislave: „*Snaha Rusínov o posunutie hraníc P. Rusi na západ až po Poprad budí medzi východnými Slovákami len neľubosť a odpor.*“⁷¹ Ale tiež aj napätie, ktoré narúšalo dovtedy normálnu a nekonfliktnú atmosféru medzi slovenským a rusínskym obyvateľstvom. Podľa tvrdenia Jána Rumana, profesora na evanjelickom kolégiu v Prešove a oblastného tajomníka Slovenskej ligy, sa „*otázka slovensko-rusínskeho pomeru stala akútnym problémom od okamžiku, ako podkarpatskoruskí autonomisti v čele s bývalým guvernérom Podkarpatskej Rusi dr. H. Žatkovičom začali sa domáhať pripojenia t. zv. Makovice v Šariši, celého Zemplína a slovenskej čiastky užhorodskej župy k Podkarpatskej Rusi.*“⁷²

V jeseni 1919 sa rozvinul „tichý“ zápas o územie severovýchodného Slovenska. Nielen Slováci, ale aj tu žijúci Rusíni prebudení politickými aktivitami svojich činovníkov sa oveľa viac zaujímali o riešenie územného sporu a hranicu, ktorá by ich mala byť oddeliť, alebo spojiť s ich rodákmi, s ktorými ich do roku 1918 nič nedelilo okrem bežných administratívnych župných hraníc. Prirodzenou bola snaha východoslovenských Rusínov ostať v takom správnom útvere, kde žijú ich krajanovia a kde by neboli národnostnou menšinou. Teda, prirodzenou bola snaha, aby krajinská hranica viedla západnejšie, ako bola stanovená mierovou konferenciou. Najproblémovejšia situácia však bola na takých územiach, ktoré boli národnostne premiešané a v ktorých boli národnostne premiešané aj jednotlivé dediny. Tu sa otázka príslušnosti k Slovensku či Podkarpatskej Rusi riešila samotnými občanmi veľmi ťažko. Zvyčajne práve v takýchto obciach rozhodovanie kam patriť komplikovala konfesijná otázka – pretože šlo o gréc-

69 HODŽA, Milan. *Slovenský rozchod s Maďarmi roku 1918. Dokumentárny výklad o jednaniach Dra Milana Hodžu ako čl. plnomocníka s Károlyiho maďarskou vládou v listopade a prosinci 1918 o ústup maďarských vojsk zo Slovenska*. Bratislava: Nákladom redakcie Slovenského denníka, 1929, s. 65.

70 SNA BA, fond MPS, prez. II., 1920, šk. č. 5, spis č. 9492/19.

71 SNA BA, fond AKP Praha, D, 1919 – 1962, inv. č. 58, šk. č. 5 – Ruská otázka v Prešove.

72 RUMAN, Ján. *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*. Košice 1935, s. 5.

kokatolíckych veriacich, ktorých si nárokovala aj rusínska, aj slovenská strana. Jazyk, ako dôležité kritérium, bol práve v takýchto obciach neraz irelevantný. Dominantná tu bola totiž šariština, resp. šarišským dialektom silne prestúpené miestne rusínske dialekty, na Zemplíne zas zemplínsky dialekt a ním ovplyvnené miestne rusínske dialekty, ktoré napr. českí úradníci, ale aj slovenskí prichádzajúci zo stredného a západného Slovenska ani nedokázali od seba odlišiť. Do popredia sa tak dostávalo kritérium vedomej etnickej príslušnosti. Teda to, k akej národnosti sa miestne obyvateľstvo hlási. Lenže obyvateľstvo východného Slovenska – aj slovenské, aj rusínske – bolo až do konca roku 1918 vystavené rôznej zavádzajúcej propagande tak, vrátane dvortsákovskej ideológie o slovjackom národe, že samo malo zmätok vo svojej etnickej identifikácii. Vznik Československa bol na druhej strane takým silným impulzom, ktorý takpovediac z večera do rána mnohým obyvateľom zmiešaných oblastí „vyriešil“ otázku ich národnosti, a to väčšinou v prospech slovenskej národnosti. Po začatí diskusií o pripojení územia Rusínov k Československu a stanovení jeho hraníc sa v roku 1919 začala viac či menej otvorená kampaň medzi obyvateľstvom severovýchodného Slovenska, snažiaca sa získať ich pre slovenskú, ale aj pre rusínsku národnosť. Sčítanie obyvateľstva v roku 1919 a nasledujúce v roku 1921 ju len aktivizovalo. Rusíni robili agitáciu za pripojenie k Podkarpatskej Rusi, v čom im výdatne pomáhalo gréckokatolícke rusínske duchovenstvo, majúce podporu vo vedení samotnej Prešovskej eparchie.⁷³

V rusínskej agitačnej kampani sa angažovali mnohí, a nielen tí, ktorí sa pred vznikom Československa hlásili k Rusínom. Ako príklad môžeme uviesť Ladislava Szulincsa, nepochybne s rusínskymi rodovými koreňmi, (po obsadení Podkarpatskej Rusi Maďarskom v roku 1939 riaditeľ štátneho maďarského gymnázia v Užhorode), ktorý bol autorom po maďarsky vydanéj brožúry *Mikor történt a kárpátaljai Rutének betelepülése házankba? [Kedy sa usadili podkarpatskí Rusíni v našej vlasti?]*. Brožúra vyšla v závere roku 1918 a autor v nej chválil maďarskú štátnosť, zdôrazňoval vernosť Rusínov k Maďarsku a tvrdil, že Rusíni chcú žiť len v hraniciach Veľkého Maďarska. Sám Szulincsa sa viac cítil byť príslušníkom maďarského národa ako Rusínom a takéto cítenie podsúval i ostatným Rusínom. Pri osobnej agitácii nahováral predovšetkým gréckokatolícke duchovenstvo a učiteľov v dedinách Michalovského, Trebišovského, Humenského, Vranovského, Stropkovského, Medzilaboreckého a Sninského okresu, aby žiadali pripojenie ich územia k Podkarpatskej Rusi, pretože toto územie až po Gelnicu, ktoré si nárokujú Slováci, je podľa neho rusínskym územím.⁷⁴

73 RUMAN, ref. 72, s. 34.

74 ŠA PO, fond Odbočka ústredne štátnej bezpečnosti pri policajnom riaditeľstve v Prešove (1927) 1938 – 1945 (ÚSBO-P), Mat. Ruská otázka, r. 1927 – 1943, kat. č. 1477, šk. č. 25 – *Antagonizmus medzi Rusínmi, pomery v Prešove. Dôverná správa vládného radcu a policajného*

Slováci zas využívali úradníctvo, ktoré nastúpilo na uvoľnené miesta po maďarských a maďarónskych úradníkoch. Využívalo sa aj československé vojsko. Ivan Vanat píše vo svojej práci o slovenskej propagandistickej kampani, ktorej cieľom bolo organizovať medzi obyvateľstvom sporných území písomné petície proti pripojeniu k Podkarpatskej Rusi. Takéto akcie boli najskôr organizované v južných častiach východoslovenských žúp, ale snahou bolo preniesť ich aj na severné oblasti.⁷⁵

Spory o krajiniskú hranicu pokračovali aj v roku 1920. O jej posunutie na západ po riekú Poprad sa intenzívne snažil prvý guvernér Podkarpatskej Rusi Grigorij Žatkovič, ktorý mal celý rad rokovaní s najvyššími predstaviteľmi štátu, vrátane prezidenta ČSR T. G. Masaryka. Napriek viacerým príslubom, že sa otázka hranice bude riešiť, nič sa nedialo, a to bol jeden z impulzov pre neskoršie rozhodnutie G. Žatkoviča podať demisiu a rezignovať na post guvernéra Podkarpatskej Rusi.

Dňa 29. februára 1920 bola prijatá *Ústava ČSR* a tiež zákon o zriadení župných a okresných úradov.⁷⁶ Dňa 22. marca 1920 bola na východnom Slovensku zriadená veľká Košická župa, označená aj ako XX. župa, do ktorej boli vládny nariadením č. 280/1922 z 21. septembra 1922 začlenené bývalé župy Abovsko-turnianska, Šarišská a Zemplínska a časti bývalej Užskej župy.⁷⁷ Niektoré drobnejšie reorganizačné zmeny sa udiali už v roku 1920. Mali však strategický charakter, hoci sa im zo slovenskej strany nerobila žiadna veľká publicita. Dňa 15. marca 1920 bol z Užskej župy vyňatý Sobrancecký okres. Pripojený bol k Zemplínskej župe,⁷⁸ čím sa Slováci poistovali pre prípad územných zmien, ktoré by sa týkali celých žúp. Slovenské obyvateľstvo Klokočova a Závadky žiadalo, aby ich obce boli vyňaté zo Sobranceckého okresu a pripojené k Michalovskému. Chceli sa tak ešte výraznejšie poistiť pre prípad územnej reorganizácie a posunutia krajiniskej hranice. To im však nebolo umožnené. Klokočov a Závadka boli inšpirované susednými obcami, ktoré pôvodne patrili do Sobranceckého okresu. Až po niekoľkých ďalších petíciách a intervenciách v roku 1919 boli pripojené k Michalovskému okresu. Do tohto okresu boli vtedy začlenené obce Čečehov, Hažín, Iňačovce, Jastrabie, Kaluža, Lúčky, Stráňany, Trnava, Vinné, Vrbovec, Malé Zalužice, Veľké Zalužice. Podobný charakter malo aj prenesenie

---

riaditeľa Pongrácza Kancelárii prezidenta republiky v Bratislave z 24. mája 1940.

75 VANAT, ref. 4, s. 114.

76 Sbirka zákonů a nařízení, roč. 1920, č. 126.

77 Sbirka zákonů a nařízení, roč. 1922, č. 280: „§1. Doterajšie župy abauj-turňanská so župným úradom v Košiciach, šarišská so župným úradom v Prešove a zemplínska s pripojenými časťami župy užhorodskej so župným úradom v Michalovciach sa zlučujú k výkonu vnútornej správy (politickej) v jediný správny obvod s názvom župa košická s jediným župným úradom v Košiciach a s jedinou župnou správnu komisiou.“

78 Štátny archív Košice (ďalej ŠA KE), fond Košická župa, šk. č. 1, spis č. 165/1923.

sídla okresu z Vyšného Svidníka do Stropkova v roku 1925, pričom bol Stropkov ako okresné sídlo zdôvodňovaný centrálnou polohou v Ondavskej doline, no samozrejme aj svojou veľkosťou v porovnaní so Svidníkom.⁷⁹ Bola to síce pravda, ale v pozadí presunu okresného sídla do Stropkova boli obavy, že by Rusíni mohli dôraznejšie požadovať kompaktné rusínske administratívno-správne územie na začlenenie do Podkarpatskej Rusi a mali by to argumentačne, ale aj reálne podložené.

Obavy slovenskej strany z prípadného odtrhnutia Podkarpatskej Rusi od Československa a jej pripojenie k Maďarsku v medzivojnovom období nezmiernila ani Trianonská mierová zmluva zo 4. júna 1920, ktorá stanovila južné hranice Československa, resp. Slovenska a Podkarpatskej Rusi s Maďarskom a potvrdila, že južný československý sused priznáva Československu Slovensko i Podkarpatskú Rus a uznáva nezávislosť a územnú nedotknuteľnosť ČSR. V latentnej podobe pretrvávali do záveru 30. rokov 20. storočia, keď sa nakoniec potvrdili po Viedenskej arbitráži z 2. novembra 1938.

* Štúdia je výstupom z riešenia grantovej úlohy APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)* riešená na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity.

IN DER TSCHECHO-SLOWAKISCHEN ODER TSCHECHO-SLOWAKISCH-RUSSISCHEN REPUBLIK? KARPATENUKRAINE UND DIE OSTSLOWAKEI IM UMBRUCHSJAHR 1919

PETER Š V O R C

Nach der Entstehung der Tschechoslowakei wurden die Slowaken und Ruthenen konstituierende Volksgruppen mit Kompetenzen und Ambitionen, welche es in Ungarn bis zum 1918 nicht gab. Dies bestärkte ihren nationbildenden Prozess. Die Slowaken und Tschechen akzeptierten die Ruthenen als eine konstituierende Volksgruppe der Tschecho-Slowakei und die sich auf diese Position stützenden Ruthenen verlangten im Jahre 1919 die Änderung des Namen des Staates aus der Tschecho-slowakischen Republik auf Tschecho-slowakisch-russische Republik, was de facto reale Situation nach der Unterzeichnung des Staatsvertrags von Saint-Germain im September 1919 widerspiegelte, durch den die Karpatenukraine als Bestandteil der Tschechoslowakei akzeptiert wurde. In dieser Frage stieß man auf grundsätzliche Ablehnung mit der Erklärung, dass die Tschechoslowakei international als ein neuer Staat anerkannt ist und das Land mit solchem Namen auch in den wichtigsten Friedensverträgen geankert ist.

79 ŠA KE, fond Košická župa, šk. č. 87, spis č. 7865/1925.

Die Ruthenen wollten bereits vor dem offiziellen Beitritt zur Tschechoslowakei ihr eigenes Staatsgebiet eindeutig festgelegt haben. Diese natürlichen Bemühungen jedes Volkes stießen in ihrem Fall auf die langfristig nicht gelöste Frage, wo die ethnische Grenze zwischen den Slowaken und Russinnen verlaufen soll und auf welches Gebiet die Ruthenen einen unbestreitbaren Anspruch haben. In der Praxis betraf es drei Komitate auf dem Gebiet der Ostslowakei (Zips, Scharosch, Semplin) und ein in der Karpatenukraine (Komitat Ung). Die Landesgrenze, die sie trennen sollte und gleichzeitig zur westlichen Grenze der autonomen Karpatenukraine sein sollte, wurde bereits im Jahre 1919 zum Gegenstand der Vorwahlkämpfe der politischen Parteien der Tschechoslowakei, einschließlich der zerrütteten ruthenischen politischen Szene. Die im slowakischen Milieu der Ostslowakei unverhältnismäßigen territorialen Anforderungen der Ruthenen haben Bedenken geweckt und wurden Impuls zum Ersuchen der Slowaken, aus dem slowakisch-ruthenischen Kontaktgebiet die Verwaltungsgrenze der ursprünglichen Komitate und Bezirke so zu ändern, damit die slowakischen Gemeinden des westlichen Teils des Komitats Ung zum Bestandteil des benachbarten Komitats Semplin werden.

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.
Inštitút histórie FF PU
Ul. 17. novembra č. 1, 080 01 Prešov
e-mail: peter.svorc@unipo.sk